

OILA PSIXOLOGIYASINING ASOSIY TUSHUNCHALARI

TABOBOVA UMIDAXON MUXIBULLOYEVNA
ABDUMAJIDOVA BIBISORA XURSHID QIZI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti

Biologiya ta'lim yo'nalishi

1-bosqich talabalari

SHOMUROTOV ULUGBEK MELIKBOBOYEVICH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti, Pedagogika va psixologiya

kafedrası o'qituvchisi (maqola ilmiy raxbari)

ulugbekshomurotov986@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

Annotatsiya. Ushbu maqola oilaviy hayot psixologiyasining jamiyatdagi ahamiyati va oilaning ijtimoiy funktsiyalari haqida tadqiqotlarga asoslangan holda oila psixologiyasi ahamiyati haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Oila psixologiyasining asosiy tushunchalari hozirgi zamon oilalarining tipologiyasi va funktsiyalarini tahlil qilishga bag'ishlangan tadqiqotlarni jamlagan holda tadqiqotlarni amalga oshirib kelmoqdamiz. Shu bilan birgalikda maqolada oilalarning funktsional imkoniyatlariga ko'ra psixologik darajalari hamda noto'liq oilalar shakllanishining o'ziga xos ko'rinishlariga ham to'xtalib o'tilgan. Shuningdek, oila psixologiyasi bo'yicha tadqiqotlar olib borilgan metodikalarga asoslangan holda psixologik yondashuvga asoslangan holda tadqiqot natijalari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Oila, oila psixologiyasi, psixologiya, tarbiya, ta'lim, komil inson, ma'naviy yetuklik, ruxiy holat, psixologik suhbat.

Oila psixologiyasi, psixologiya sohasidagi bir yo'nalish bo'lib, oila a'zolarining o'rtasidagi aloqalarni, ularga ta'sir qilish tizimlarini, oiladagi muammolar va

muammo-halokatlarni o'rganish bilan shug'ullanadi. Bu soha oiladagi odamlar o'rtasidagi munosabatlarni, ota-onalar bilan farzandlar, aka-ukalar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganib, tahlil qiladi va ularga yordam beradi. Oila psixologiyasi, oiladagi muammolar va muammo-halokatlarni tahlil qilish, oila a'zolari orasidagi munosabatlarni mustahkamlash va oila a'zolarining yanada yaxshi bo'lishiga yordam berish maqsadida qo'llaniladigan tadqiqotlardan foydalanadi. Dastlab farzand muammosiga qaratilgan diqqat, asta-sekin mijozning shaxsiy muammolariga ko'cha boshlaydi.

Biroq psixolog, yaxshi anglaydigan bunday muammo, holatni, otaonalarning o'zlari yaqqol tushunadilar, deb ham bo'lmaydi. Shuning uchun mijoz psixologga murojaatining asl sababini o'zi his etishi, anglashi maqsadga muvofiqdir. Bu sohada, oila a'zolari o'rtasidagi kommunikatsiya, oiladagi farovonlik, o'zaro yordam va qo'llab-quvvatlash, muammo va muammolar yechish, tarbiya va o'qitish usullari kabi mavzular o'rganiladi. Oila psixologiyasi oilada farzand tarbiyasida, yosh avlodning bilimli, ma'naviyatli va komil insonlar bo'lib yetishishida, muammoli holatlarni oldini olishga yordam beradi. Oilaning muhim ahamiyatga ega bo'lgan yana bir funksiyasi tarbiyalash funksiyasidir. Bolalarning aqliy, jismoniy, ahloqiy, estetik tarbiyasiga oilada asos solinadi. Oila inson deb ataluvchi binoni faqat poydevorini qo'yish bilan cheklanmasdan, balki uning so'nggi g'ishti qo'yilguncha javobgardir. Ota-ona san'atkor, bola - san'at asari, tarbiya jarayoni esa san'atning o'zidir. Jamiyatning komil fuqarosini shakllantirish, tarbiyalash hozirgi zamon oilasining mazkur funksiyasi darajasiga kiradi. Chunki shaxsning ijtimoiylashuvi dastavval oilada amalga oshadi.

Oiladagi tarbiya orqali shaxsga ma'lum bir siyosiy-g'oyaviy dunyoqarash, axloqiy me'yorlar va xulq namunalari, jismoniy sifatlar singdiriladi. Oila psixologiyasi fan sifatida oilaning ijtimoiy institut maqomidagi faoliyatining ob'ektiv qonuniyatlarini, oila-nikoh hamda qarindosh-urug'chilik munosabatlarining mexanizmlari va turmush tarziga oid konkret vaziyatlarda oila a'zolari ijtimoiy xulqining namoyon bo'lishini o'rganadi. Ijtimoiy psixologiyaning amaliy tarmog'i sifatida u nikohga oid ustanovkalarni, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarning –

mehribonlik, g'amxo'rlik, hamdardlik, hamjihatlik, tobelik, bo'ysunish, yetakchilik kabi o'ziga xos qirralarini, oilaviy rollar taqsiomtiva va o'zaro ta'sirning jinsga oid qonuniyatlarini, ota-ona va farzandlar, yaqin qarindosh urug'lar o'rtasidagi hissiy-emotsional bog'liqlikni, oilaviy ro'zg'or yuritish va turmush tarzini tashkil etishga bog'liq bo'lgan psixologik jarayonlarning kechishini tadqiq etadi, o'rganadi.

Oilaviy hayot psixologiyasi, shunday qilib, insonlarning qanday qilib o'zaro qovushishlari, birgalikda yaxshi niyat bilan oila – ro'zg'or yuritishlari, bahamjihatlikda hayot kechirishlarini o'rganuvchi fan tarmog'idir. Ijtimoiy psixologiya oila psixologiyasini o'rganganda, unga jamiyatning bir bo'g'ini, kichik ijtimoiy guruh sifatida qaraydi. Shu sababli ham konkret izlanishlarda uning paydo bo'lishi, mavjudligiga asos bo'luvchi omillarni va tugashi bilan bog'liq holatlarga e'tiborni qaratadi. Zero, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar bir qarashda emotsional hissiyotlarga asoslanganga o'xshasa-da, aslida bir insonning ikkinchisiga ko'ngil qo'yishi, tanlashi, birgalikda umr kechirishi jarayoni ijtimoiy-psixologik qonuniyatlarga to'la bo'ysunadi. Ayrim olimlar, masalan, frantsuz tadqiqotchisi Le Ple o'z vaqtida oilada sof psixologik qonuniyatlardan tashqari, ro'zg'orni boshqarish, farzandlar soni va tarkibiga ko'ra oila byudjetining o'zgarishlarini inobatga olib, uni ijtimoiy iqtisodiy qonuniyatlar maskani deb atashni ham taklif etgan. Uning fikricha, oilaviy o'zaro munosabatlar nihoyatda o'zgaruvchan bo'lib, ular zamon va davr ta'sirida, oila a'zolarining soni va sifatiga bog'liq tarzda tinimsiz sifat o'zgarishlarini boshdan kechirishini, hattoki, er-xotin o'rtasidagi odatiy munosabatlar yillar tazyiqi, jamiyat normalari, sanoatning rivoji yoki ma'naviyatning tanazzuli ta'siri ostida boshqacha tus olishi mumkinligini, ota-ona – bola munosabatlari tizimi, bunda hattoki, otaning avtoriteti ham o'zgarib borishi, yaqin qarindoshlar o'rtasidagi psixologik masofa yillar o'tishi munosabati bilan uzoqlashib ketishini ta'kidlaydi. Oila psixologiyasining muhim mavzularidan biri oila tuzilishi va o'zaro aloqalaridir. Bu sohada, oila a'zolari o'rtasidagi aloqalar, ota-onalar va farzandlar, erkak va ayollar o'rtasidagi aloqalar, ukalar o'rtasidagi munosabatlar, oila a'zolarining o'zaro qo'llab-quvvatlash jarayoni va o'zaro yordam kabi tushunchalar o'rganiladi.

Bolaning kelajagi, uning shaxs bo'lib kamol topishi ko'p jihatdan ota-ona oilasi, u to'g'rida farzandda shakllangan tasavvurlarga bog'liq ekanligi psixologlar tomonidan ancha batafsil o'rganilgan. Tadqiqotlarda aniqlanishicha, bolaning o'z oilasi to'g'risidagi tasavvurlari ko'pincha ota-onaning tasavvurlari va asl holat bilan qisman mos keladi. Odatda ota-ona o'z farzandi uchun qo'lidan kelgan barcha choralarni ko'rayotganday, buni bola anglashini va undan hamisha minnatdor bo'lishi kerakligini kutadi, lekin bolalar bu xususda turlicha tasavvurga ega bo'ladilar. Bola tajribasining asoslaridan biri undagi ota-ona oilasi ta'sirida shakllanadigan ijtimoiy fe'l-atvordir. Ya'ni, o'zaro ishonch, o'zini-o'zi baholash, oila psixologiyasining asosiy kontseptsiyasi ota-onasi, aka-ukalari, opa-singillari ta'sirida bola ongida shakllanadigan hislatlardir. Bola ota-onasining o'zaro muloqotlariga qarab, umri mobaynida kuzatib, bilibilmay ularga taqlid qilib, tinchlik – xotirjamlikda, o'zaro hamjihatlikda yashashga o'rgansa, aka-uka, opa-singillariga qarab, jamiyatlardagi murakkab o'zaro muomala holatlarida o'zini qanday tutishga o'rganadi, hayotning ma'nosini tushunib boradi, dunyoqarashi, dunyoviy hamda diniy e'tiqodlarining shakllanishi ham ayni shu munosabatlar ta'sirida ro'y beradi. Er-xotin munosabatlari avvalo adaptatsiya, ya'ni bir-biriga asta-sekin ko'nikib, moslashib borish jarayonidan boshlanadi, zero, ularning har biri yangi muhitga, yangi ro'zg'orga o'z oilasida orttirgan shaxsiy tajribasi, oila to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlari bilan kirib keladi. Natijada otaonasi oilasida olgan tajribaning bir qismidan voz kechgani holda, yangi munosabatlar uchun yangi fazilatlarni o'zida tarbiyalay boshlaydi. Oila a'zolari o'rtasida sodir bo'ladigan murakkab va serqirrali o'zaro munosabatlar ko'plab olimlar, shu jumladan, o'zbekistonlik olimlar

(M.Davletshin, G'.SHoumarov, E.G'oziev, B.Qodirov, X.Karimov, N.Sog'inov, F.Akramova, G.Yadgarova, M.Salaeva, D.Xoliqov va boshqalar) tomonidan tadqiqotlarga asoslangan holda o'rganilgan. Ularda ko'proq o'zbek oilasiga xos urf-odatlar, udumlar, an'analar nuqtai nazaridan oilaviy munosabatlarning etnopsixologik qirralari tadqiq etilgan. Lekin oila institutini oilaning ijtimoiy institut maqomidagi faoliyatining ob'ektiv qonuniyatlarini, oila-nikoh hamda qarindoshurug'chilik

munosabatlarning mexanizmlari va turmush tarziga oid konkret vaziyatlarda oila a'zolari ijtimoiy xulqining namoyon bo'lishini o'rganadi. Ijtimoiy psixologiyaning amaliy tarmog'i sifatida u nikohga oid ustanovkalarni, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarning - mehribonlik, g'amxo'rlik, hamdardlik, hamjihatlik, tobelik, bo'ysunish, yetakchilik kabi o'ziga xos qirralarini, oilaviy rollar taqsimoti va o'zaro ta'sirning jinsga oid qonuniyatlarini, ota-ona va farzandlar, yaqin qarindosh urug'lar o'rtasidagi hissiy-emotsional bog'liqlikni, oilaviy ro'zgor yuritish va turmush tarzini tashkil etishga bog'liq bo'lgan psixologik jarayonlarning kechishini tadqiq etadi, o'rganadi. Oila psixologiyasi ijtimoiy voqelik sifatida uning qonuniyatlarini tahlil etar ekanmiz, bu o'rinda biz oilaviy o'zaro munosabatlarga xos bo'lgan munosabatlarning psixologik tabiatiga, kelib chiqishi va dinamikasiga e'tiborni qaratgan ko'plab tadqiqotlarda ilgari surilgan ma'lumotlarni keltirishni joiz deb bildik. Shu nuqtai nazardan oilaviy psixologik munosabatlar fenomenologiyasi ijtimoiy-psixologik izlanishlar ob'ekti sifatida o'rganilgan bir qator tadqiqotlar natijalariga murojaat qilamiz. Oiladagi ijtimoiy-psixologik munosabatlar va ularning kelib chiqish sabablari qonuniyatlarini batafsil monografik tarzda o'rganganlardan biri rus olimi L.Ya. Gozman (1987-yil) hisoblanadi. Ushbu tadqiqotlarga asoslangan holda oila psixologiyasini o'rganishda kelib chiquvchi muammolarni bartaraf etish bo'yicha yosh oilalarga doimiy konsultatsiya berib borish va har oyda psixologik suhbat o'tkazish orqali muammolarni bartaraf etib borish maqsadga muvofiq bo'ladi. Psixodiagnostika yordamida aniqlangan xususiyatlar, aksariyat hollarda ularning asosan salbiy xarakterga ega bo'lgan jihatlari psixologik tuzatish ishlari orqali bartaraf etilishi lozim.

Unda o'rganilayotgan shaxsning ma'lum bir faoliyatlarni maqsadga muvofiq amalga oshirishiga halaqit qilishi mumkin bo'lgan ayrim sifatleri ko'rsatiladi, ularni bartaraf etish yuzasidan psixologik maslahatlar beriladi. Psixologik maslahatlar berishda boshqa bir qancha ilmiy manbalardan olingan ma'lumotlardan, psixologning, mutasaddi xodimning hayotiy tajribasi, kasbiy mahorati va boshqa shu kabi manbalardan foydalanish ham mumkin, lekin bu o'rinda hal qiluvchi manba bo'lib, shu maslahat berilayotgan odam, er, xotin, qaynona, kelin, farzand, yosh xodim va

boshqalarning o'zidan, psixodiagnostika yordamida olingan ma'lumotlar asos bo'lishi (psixologik suhbat qilishi) kerak.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, oila psixologiyasini o'rganish bo'yicha ilg'or tadqiqotlarga asoslangan holda, oilada, farzand tarbiyasida, ta'limida kelib chiquvchi muammolarni bartaraf etish bu kelesajak avlodning jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk komil insonlar bo'lib yetishishiga xizmat qiladi.

Oila farovonligi, oila totuvligi, farzand tarbiyasi eng avvalo jamiyatimizning bir bo'lagi desak yanglishmaymiz. Oilaviy holatidan kelib chiqqan holda psixologik suhbatlarni amalga oshirish orqali oilaviy psixologlar kelib chiqqan muammolarni bartaraf etib, oila a'zolarining ruxiy holatini, ma'naviy holatini va aqliy rivojlanishini yanada mustahkamlab beradi.

Adabiyotlar

1. Karimova V.M., Xaydarov A.A. Psixologiya. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2021.
2. G'oziev E. Umumiy psixologiya. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2019.
3. Nurmatova G., Abdullaeva M. Amaliy psixologiya asoslari. — Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2020.
4. Ananjev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya. — Moskva: Nauka, 2001.
5. Rubinshteyn S.L. Osnovy obshchey psikhologii. — Moskva: Pedagogika, 1998.
6. Xolbekov A. Psixodiagnostika va psixokorreksiya asoslari. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
7. Шомуротов, У. (2024). ТЕХНОЛОГИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ АРТ-ТЕРАПИИ В УСТРАНЕНИИ ЛИЧНОСТИ АГРЕССИИ. *Предпринимательства и педагогика*, 5(2), 91-95.
8. Abdukarimovich, Y. T., & Melikmurodovich, S. U. B. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. *Global Scientific Review*, 9, 1-4.

9. MELIKBOBOYEVICH, S., QIZI, O., & QIZI, Q. (2024). INSONIY MUOMALA VA MULOQOTNING PSIXOLOGIK VOSITALARI. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 180-188.
10. Melikboboyevich, S. U., & Yusufaliyevna, H. S. (2024). Educator's Skill in Eliminating Aggressive Situations of Children Raised in Preschool Education Organization. *Samaraly Ta'lim Va Barqaror innovatsiyalar Jurnal*i, 1(6), 611-616.